

Dra hab. Izabella Main, prof. UAM
Instytut Antropologii i Etnologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Poznań, 29.02.2024

Recenzja

dorobku naukowo-badawczego i osiągnięcia naukowego w formie monografii naukowej pt. „Polacy w Berlinie (1980-2015). Między integracją a zachowaniem tożsamości” w związku postępowaniem o nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie etnologia i antropologia kulturowa Pani dr Agnieszce Szczepaniak-Kroll – na podstawie powołania mnie w dniu 25 września 2023 r. przez Radę Doskonałości Naukowej w skład komisji habilitacyjnej w charakterze recenzentki.

W związku z wyznaczeniem mnie na recenzentkę wniosku Pani dr Agnieszki Szczepaniak-Kroll do Rady Doskonałości Naukowej o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie: Nauki humanistyczne, w dyscyplinie: Etnologia i antropologia kulturowa na podstawie przedstawionej monografii oraz pozostałych osiągnięć podjętam się merytorycznej oceny. Jej wyniki przedstawiam w niniejszej recenzji.

Jak wskazuje art. 219 Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która posiada stopień doktora, posiada w dorobku osiągnięcie naukowe, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, w tym np. monografię naukową oraz wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Informacje ogólne

Dr Agnieszka Szczepaniak-Kroll uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie etnologii na podstawie pracy pt. „Zmiana i trwanie tożsamości etnicznej na przykładzie poznańskich rodzin pochodzenia niemieckiego w okresie XVIII-XX w. Przypadek Bajerleinów i Dittrichów” w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie w 2008 r. a praca została opublikowana w 2010 r. w Wydawnictwie Poznańskim. Od 2008 r. do chwili obecnej, Habilitantka jest zatrudniona w Pracowni Etnologii Instytutu Archeologii i Etnologii PAN/Oddział w Poznaniu, od 2018 r. pełni funkcję kierowniczką Pracowni Etnologii IAE PAN w Poznaniu. Ponadto w latach 2010-2012 była zatrudniona w Katedrze Etnologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

We wstępie chciałabym podkreślić, że dr Agnieszka Szczepaniak-Kroll jest osobą dobrze znaną w środowisku antropologów i antropolożek zajmujących się migracjami, zwłaszcza między Polską a Niemcami. Dr Szczepaniak-Kroll została wybrana do Komitetu Badań nad Migracjami PAN w kadencji na lata 2023-2026, co wskazuje na uznanie jej dużych kompetencji w badaniach migracyjnych. Habilitantka aktywnie uczestniczy też w międzynarodowych kręgach badawczych. Opublikowała dwie monografie autorskie: „Tożsamość poznańskich rodzin pochodzenia niemieckiego. Losy Bajerleinów i Dittrichów (XVIII-XX w.)” w 2010 r. i „Polacy w Berlinie (1980-2015). Między integracją a zachowaniem tożsamości” w 2020 r., współredagowała dwie prace zbiorowe: z Anną Weroniką Brzezińską i Anną Szymoszyn pracę pt. „300 lat Bambrów w Poznaniu. Wkład małych wspólnot migracyjnych w dziedzictwo kulturowe Polski” w 2019 r. oraz z Aleksandrem Posern-Zielińskim pracę pt. „Między emigracją a transnarodowością: nowe oblicze polskiej diaspory w pięciu stolicach Europy Zachodniej” (w druku). Ponadto po otrzymaniu stopnia doktora opublikowała (część współautorsko – zob. załącznik 3 Wykaz osiągnięć naukowych) pięć rozdziałów w pracach zbiorowych i 24 artykuły w czasopiśmie recenzowanych, w tym 6 tekstów w języku niemieckim lub angielskim.

Habilitantka realizowała badania naukowe w ramach grantów uzyskanych samodzielnie lub w zespole: w latach 2009-2012 kierowała grantem NCN pt. „Transnarodowość w kontekście polsko-niemieckim. Niemcy w Poznaniu i Polacy w Berlinie”, w latach 2013-2016 była główną wykonawczynią w grantie NCBiR pt. „Społeczno-kulturowa identyfikacja cudzoziemców”, którym kierował prof. Jacek Schmidt, następnie w latach 2015-2018 była główną wykonawczynią w grantie NCN pt. „Polacy sukcesu: między emigracją a transnarodowością. Nowe oblicze polskiej diaspory w Europie Zachodniej”, kierowanym przez prof. Aleksandra Posern-Zielińskiego, a od 2023 r. realizuje badania w grantie pt. „Wsparcie integracji migrantów w gminach powiatu poznańskiego”, finansowanym przez Starostwo Powiatowe w Poznaniu.

Wskazana do oceny monografia dr Agnieszki Szczepaniak-Kroll pt. „Polacy w Berlinie” stanowi oryginalne i znaczące osiągnięcie naukowe z kilku względów. Monografia powstała w oparciu o wieloletnie, dobrze zaplanowane etnograficzne badania naukowe. Za duży walor pracy uważam bardzo szerokie odwoływanie do szczegółów doświadczeń Polaków i Polek, reprezentujących różne pokolenia, doświadczenia wyjazdu, integracji i transnarodowości, mieszkających w Berlinie. Jest to spojrzenie na migrację i związane z nią zjawiska z punktu widzenia samych migrantów. W monografii materiał empiryczny został sprawnie powiązany z teoriami migracyjnymi oraz kluczowymi pojęciami analitycznymi. Warto podkreślić, że doświadczenia migrantów zostały umiejscowione w wieloaspektowym kontekście, uwzględniającym przemiany historyczne, polityczne, prawne, ekonomiczne i kulturowe. Doceniam również przyjętą długą perspektywę

czasową: lata 1980-2015, wykraczającą poza często przyjęty jako cezura rok 1989. Szczególnie wartościowa jest dla mnie dyskusja o tożsamościach migrantów, temat klasyczny dla antropologii a jednocześnie stosunkowo rzadko podejmowany w kontekście migracji. Publikacja wskazana jako osiągnięcie w postępowaniu habilitacyjnym stanowi nowe ujęcie tematu a dr Agnieszka Szczepaniak-Kroll ma wyraźny wkład w rozwój nauk humanistycznych, dyscypliny etnologia i antropologia kulturowa.

W swojej recenzji odniosę się kolejno do 1. osiągnięcia naukowego w formie monografii, 2. dorobku opublikowanego po uzyskaniu stopnia doktora oraz 3. innych osiągnięć dydaktycznych, organizatorskich i popularyzujących naukę.

1. Osiągnięcie naukowe: monografia zatytułowana „Polacy w Berlinie (1980-2015). Między integracją a zachowaniem tożsamości”.

Celem przedstawionej do oceny pracy jest analiza strategii Polaków dotyczących ich pobytu w Berlinie w związku ze zmieniającymi się warunkami politycznymi i społecznymi oraz działań służących integracji w społeczności berlińskiej z równoczesnym zachowaniem tożsamości etnicznej, co prowadziło do transnarodowości. Autorka skupia się na integracji w wymiarze indywidualnym, choć odnosi się też do innych wymiarów: rodzinnego, społecznego, instytucjonalnego i państwowego. Wybór Niemiec podyktowany był powszechnością tego kierunku migracji, zwłaszcza od lat 80 XX wieku, Berlin wskazany jest jako miasto specyficzne i atrakcyjne dla Polaków ze względu na bliskość geograficzną, atrakcyjny rynek pracy, wielokulturowy charakter miasta, kolejne grupy przybywających Polaków i istniejące sieci migracyjne. Wybór rozmówców wynikał z ich autoidentyfikacji, a nie zewnętrznych kryteriów, jak posiadane obywatelstwo. Wybór osób dobrze zintegrowanych podyktowany był niewielką liczbą studiów dotyczących tej grupy.

Publikacja składa się z czterech rozdziałów, poprzedzonych obszernym wstępem i zwięzonym podsumowaniem, bibliografią i wykazem źródeł internetowych. We wstępie przybliżono przyczyny podjęcia tematu, przedmiot badań i cele książki, podmiot badań, stan wcześniejszych badań, metodologię i podstawy teoretyczne.

W rozdziale pierwszym Autorka przybliżyła najpierw czynniki wywołujące i stymulujące migrację, zwłaszcza sytuację w Polsce zmieniającą się mocno między dekadami lat 80., 90. XX wieku i po 2004 r., indywidualne motywacje wyjeżdżających osób, jak i realia przygotowań i przekraczania granicy. Niezwykle ciekawe do prześledzenia są etnograficzne szczegóły, np. przekraczania granicy, zwłaszcza we wcześniejszym okresie, niezwykle pomysłowości, skomplikowanych trajektorii, które umożliwiały dotarcie do RFN bez wizy. Autorka bardzo dogłębnie pokazuje jak

transformacja ustrojowa radykalnie zmieniła charakter decyzji o migracji do Berlina w przeciągu zaledwie dwóch dekad. Uważam, że te fragmenty pracy mogą zainteresować czytelników też z środowiska pozaakademickiego, samych rozmówców, innych migrantów czy osoby mieszkające w Polsce, których rodziny wyemigrowały. Opis przedsiębiorczości Polaków w Berlinie, szczególnie w XXI wieku ilustruje ich integrację ekonomiczną, kreatywność, potrzebę rozwoju. W kolejnej części rozdziału pierwszego dogłębnie przedstawiono sytuację Polaków w Berlinie Wschodnim i Zachodnim między 1945 a 1989 rokiem. Autorka zarysowała zmieniającą się sytuację polityczną i historyczną, pojawianie się kolejnych grup Polaków o odmiennym statusie (DPSi, Aussiedlerzy, pracownicy kontraktowi) i rozwój organizacji polonijnych. W trzeciej części tego rozdziału Autorka wskazała na zmieniające się cele i potrzeby migrujących Polaków, od początkowo dominujących ekonomicznych i politycznych, do coraz częściej również edukacyjnych i kulturowych. Czynniki przyciągające jak chęć poznania świata, samodzielności czy związek z osobą mieszkającą w Niemczech (najczęściej mężczyzną) okazały się dość uniwersalne i ważne w przeciągu całego okresu. Ważną część tekstu stanowi dokładna analiza zmieniającej się sytuacji prawnej, kolejnych regulacji umożliwiających Polakom osiedlenie się w Berlinie. Rozdział ten podobał mi się ze względu na bardzo szczegółowo zarysowane konteksty migracji Polaków do Berlina, zmieniające się uwarunkowania i regulacje w Polsce i w Niemczech oraz etnograficzny i zniuansowany opis indywidualnych doświadczeń, praktyk i rozwiązań.

Rozdział drugi książki dotyczy strategii adaptacyjnych polskich migrantów w Berlinie i analizuje kolejno pierwsze kroki za granicą, legalizację pobytu, poszukiwanie pracy i mieszkania, naukę języka niemieckiego i trudności w adaptacji. Agnieszka Szczepaniak-Kroll przekonująco pokazała jak zmieniające się realia życia w Polsce wpływały na malejący kontrast między Polską i Niemcami i doświadczany przez migrantów szok kulturowy w latach 80. i 90. XX wieku. 25-letnia perspektywa czasowa umożliwiła pokazanie zmian sytuacji i motywacji do adaptacji (i później integracji) osób migrujących: z wyjazdów „na zawsze”, „bez powrotu” do wyjazdów z większą ilością scenariuszy. Jak wskazały socjolożki, do których odwołuje się Autorka (Giza-Poleszczuk i Marody 2000) migranci w nowym kraju mogą wykazywać postawy ofensywne i defensywne. Autorka wskazuje, że jej grupa reprezentowała postawy ofensywne (s. 114), zastanawia mnie jednak czy wynika to z doboru grupy rozmówców i/lub ich autoprezentacji Badacze. Ten wątek został poszerzony w podrozdziale: *Trudności w adaptacji*, w którym opisuje przede wszystkim trudności psychologiczne, oraz w *Podsumowaniu* (s. 134), gdzie wskazuje na wycofanie, wyobcowanie lub marginalizację również pojawiające się wśród migrantów. Temat trudności w procesie adaptacji i integracji uważam za słabo rozwinięty, co jak już wskazałam może wynikać z doboru rozmówców. Bardzo ciekawe są natomiast wnioski zawarte w *Podsumowaniu* na temat kolejnych etapów adaptacji, w tym uregulowania pobytu, dostosowywania się do otoczenia i indywidualnych strategii adaptacyjnych. Dr Szczepaniak-Kroll wskazuje na wiodącą rolę

indywidualnych strategii i cech osobowościowych migrantów w procesie adaptacji, podobne wnioski wysnułam na podstawie moich badań z polskimi migrantkami w Londynie, Berlinie i Barcelonie.

W rozdziale trzecim zatytułowanym *Integracja i akulturacja* poruszyła dwa wiodące tematy: relacji z Niemcami i relacji z Polakami w Niemczech, co uważam za wartościowe ujęcie; czasem bowiem integracja bywa analizowana bez uwzględniania własnej grupy etnicznej w kraju imigracji. Autorka omawia najpierw proces nawiązywania relacji z Niemcami, w tym barierę językową i kulturową (chłód, asertywność) oraz odnosi się do wiedzy Niemców o Polsce, która co oczywiste wpływa na ich relacje z Polakami. Wyniki badań prowadzonych i przez polskie zespoły i niemieckie instytucje (Institut für Demoskopie Allensbach) wskazywały na dominujące negatywne konotacje związane z Polską: biedę, katolicyzm, nadmierne spożycie alkoholu, korupcję, słabą gospodarkę oraz ogólny brak wiedzy i stereotypy. Przykładowo przekonanie o mniej wyemancypowanych kobietach z Polski – „ze Wschodu” (obecnie bywa ono odtwarzane w Polsce w stosunku np. do Ukrainek). Co ciekawe Polacy w Berlinie mieli bardziej pozytywne przekonania na temat poglądów Niemców o Polsce i Polakach, co uważam, mogło to wynikać z ich własnej pozycji, czyli faktu, że ich niemieccy znajomi mieli pozytywne doświadczenia z nimi – Polakami. Autorka pisze, że przy bliższym poznaniu reakcje były najczęściej pozytywne i mało osób doświadczało niechęci, lub co więcej dyskryminacji, co mogło wynikać z wielokulturowości Berlina, jak i politycznej poprawności. W podrozdziale *Mieszane związki małżeńskie i partnerskie* Autorka odnosi się do rodziny partnerów/małżonków w przypadku związków mieszanych, uruchamianiu stereotypów i uprzedzeń związanych z poczuciem obcości. W tym fragmencie zabrakło mi szerszej refleksji na temat funkcjonowania rodzin mieszanych (por. Jaroszewska 2003) oraz przypadków związków z osobami z innych kultur/religii, od urodzenia lub dzieciństwa zamieszkującymi w Niemczech. Polki w związkach z osobami pochodzącym z krajów arabskich lub Turcji (pojawily się wśród moich rozmówczyń w Berlinie) napotykały na nowe wyzwania i potrzebę podejmowania i negocjowania decyzji dotyczących pary i dzieci wychowywanych w kontekście trzech kultur i kilku języków komunikacji domowej. W tych przypadkach decyzja o pozostaniu na stałe w Niemczech związana była z poszukiwaniem „neutralnej” przestrzeni a język niemiecki (czasem język angielski) był językiem uznanym za wspólny/neutralny w komunikacji domowej. Ta część pracy pozostawiła we mnie pewien niedosyt. Dokładnie został zanalizowany natomiast temat relacji między Polakami w Niemczech: roli sieci migracyjnych, zróżnicowania wśród samych Polaków i funkcjonowania polskich organizacji (ta część pracy ze względu na opracowania autorstwa Michała Nowosielskiego mogła zostać skrócona do analizy zaangażowania rozmówców). Pojawia się tu też kwestia zmniejszania się „niewidzialności” Polaków w Berlinie, która wynikała z prób wtopienia się w społeczność i być może kompleksów, która zmniejszyły się w ostatnich latach oraz pojawili się nowi liderzy społeczności. Znaczącą rolę

w aktywizacji odgrywają kobiety, które podobnie jak w innych społeczeństwach i kontekstach odgrywają dużą rolę w działalności społecznej. Inspirujące są fragmenty rozdziału dotyczące roli religijności w środowisku migrantów, której nie poświęcono dotąd wiele przestrzeni w badaniach (w kontekście niemieckim). Zabrakło mi jednak refleksji na temat roli religijności w młodszym pokoleniu, emigrującym w początkach XXI w., czy można zaobserwować zmiany wynikające z postępującej sekularyzacji (odkościelnienia) polskiego społeczeństwa.

Ostatni, czwarty rozdział dotyczy relacji z Polską i transnacionalizacji, zawiera części dotyczące transnarodowego komunikowania, transkulturowości i transnarodowej tożsamości. W analizie transnarodowego komunikowania pojawiły się takie tematy jak podróżowanie między Polską a Berlinem, które uległo radykalnym przemianom pod 1989 r., oraz kontakty listowne, telefoniczne i internetowe, gdzie zmiany dokonywały się stopniowo w związku z rozwojem technologii. W części o transkulturowości Autorka opisała różne strategie podejmowania pracy: polskie firmy w Berlinie, które jednak kierowały swoją ofertą do szerokiego odbiorcy a nie tylko społeczności polskiej, wzrastające zatrudnienie Polaków w niemieckich firmach korzystających z kontaktów transgranicznych oraz pracę na głównym rynku zatrudnienia. Sposoby spędzania wolnego czasu to kolejny obszar, w którym widać duże zróżnicowanie wśród polskich migrantów, z których część intensywnie korzystała z możliwości transgranicznych oraz dostępu internetowego. W kolejnych częściach rozdziału Autorka zarysowała udział Polaków w wyborach, pełnienie przez nich stanowisk publicznych (co ciekawe, znowu były to kobiety) oraz rozwój mediów adresowanych do Polaków i korzystanie z mediów polskich. Moje szczególne zainteresowanie (podyktowane realizowanymi obecnie badaniami) wzbudziła część o języku i wychowaniu dzieci. Podobało mi się zwłaszcza podjęcie kwestii różnic komunikacyjnych wynikających z odmiennych sposobów konceptualizacji i strukturalizacji rzeczywistości, przekładających się na różne kody kulturowe. Autorka opisuje różne podejścia do dwujęzycznego wychowania dzieci, zastanawia mnie brak rodzin wielojęzycznych. W ostatniej części został zanalizowany temat transnarodowej tożsamości, dr Szczepaniak-Kroll wyróżniła cztery typy tożsamości: zdecydowanie polską, niesprecyzowaną, podwójną (polską i niemiecką) oraz nową: europejską bądź lokalną. Temat tożsamości jest stosunkowo rzadko podejmowany w badaniach migracyjnych (np. przez Wojciecha Łukowskiego) i uważam analizę przeprowadzoną w tej części książki za wnoszącą nowe sposoby rozumienia zjawiska. Tożsamość oparta była o subiektywne identyfikacje i wybory migrantów, w niektórych wypadkach mocno hybrydowa, mozaikowa. Podobało mi się też odwołanie do koncepcji tzw. prywatnych ojczyzn, „swoich miejsc” i pokazanie procesu zadomowienia się. *Last but not least* Autorka wskazała na liczne wartości utożsamiane z polsnością, obejmujące poza językiem wspólne doświadczenia, kulturę popularną i wysoką, pozytywny stereotyp Polaków oraz odczucia sensualne. Te konkluzje mogą być wykorzystane w

formowaniu programów skierowanych do społeczności Polaków mieszkających za granicą, stać się inspiracją do działań na rzecz podtrzymywania więzi z Polską w kolejnych pokoleniach.

Monografia oparta jest na materiale empirycznym zebranym w latach 2009-2012 z wykorzystaniem zróżnicowanych metod: wywiadów częściowo ustrukturyzowanych z 60 osobami o ich doświadczeniu migracji, obserwacji uczestniczącej jawnej samych rozmówców podczas wywiadów, wywiadami eksperckimi i analizą dokumentów i innych źródeł zastanych. Rozmówcy w momencie przyjazdu do Berlina byli najczęściej młodymi dorosłymi i większość posiadała wykształcenie wyższe. Taki wybór grupy badawczej podyktowany był faktem dobrej integracji tej grupy oraz tym, że stanowili znaczną grupę wśród wszystkich Polaków mieszkających w Berlinie. Autorka reflektuje nad faktem swojej przynależności do tej samej nacji oraz wpływu bycia insiderką na relacje z badanymi i zachowanie dystansu. Scenariusz wywiadów dotyczył przeszłości, teraźniejszości i przyszłości migrantów w Niemczech. Autorka wskazała na tematy trudne, jak kwestie finansowe czy religijności oraz wpływ upływu czasu na możliwości uzyskania dokładnych informacji (w przypadku starszych rozmówców, którzy zamieszkali w Berlinie w latach 1980.). Chciałabym podkreślić, że wybrane metody są adekwatne, umożliwiły uzyskanie wartościowego materiału empirycznego. Znajomość języka polskiego i niemieckiego oraz wiedza na temat historii i relacji polsko-niemieckich umożliwiła świadome i przemyślane poruszanie się w terenie badawczym (nie tylko same wywiady, ale analizę zmieniającej się sytuacji prawnej i politycznej Polaków w Niemczech).

Chciałabym wskazać na bardzo wartościowe uzupełnienia tekstu w przypisach, w których zawarto wiele szczegółowych informacji na temat formowania i zmian polityki migracyjnej w Niemczech, statusów prawnych np. Aussiedlerów, dynamiki migracji do Niemiec, przyczyn przesunięcia w czasie pełnego otwarcia niemieckiego rynku pracy dla Polaków, warunków zatrudnienia czy działań integracyjnych, kultury powitania (*Willkommenkultur*), itd. Informacje te dają ważne tło dla analizy postaw i wyborów polskich migrantów, co więcej zebranie ich w monografii przez dr Agnieszkę Szczepaniak-Kroll stanowi dużą wartość dla kolejnych badaczy i badaczek migracji do Niemiec. Wcześniejsza praca o podobnej tematyce (z 2007 r.) autorstwa Frauke Miera pt. *Polski Berlin – Migration aus Polen nach Berlin. Integrations-und Transnationalisierungsprozess 1945 bis Ende 1990 Jahre* obejmowała wcześniejszy okres czasowy, co więcej stanowi analizę historyczno-socjologiczną. Natomiast praca Doroty Praszalowicz pt. *Polacy w Berlinie. Strumienie migracyjne i społeczności imigracyjne. Przegląd badań* (z 2010 r.) stanowi ważną analizę studiów o migracjach Polaków do Berlina a tym samym jej celem jest nie sam opis tej społeczności, lecz tematów badawczych i tematów zaniedbanych w dotychczasowych badaniach. Nie jest to miejsce na wymienianie wszystkich prac dotyczących Polaków w Berlinie (tym bardziej w Niemczech), jednak chciałabym podkreślić, że recenzowana praca stanowi istotny wkład w rozwój studiów nad polskimi migrantami w Berlinie i ważny punkt odniesienia dla przyszłych

badaczy i badaczek. Ponadto praca napisana jest w sposób jasny, językowo poprawny, zawiera wiele bardzo wciągających w lekturę fragmentów.

Uwagi krytyczne

Książka stanowi wielowątkową monografię, jednak nie wszystkie tematy zostały w niej poruszone w wyczerpującym zakresie. 1. Niewystarczająco wprowadzono pojęcia transnacionalizacji, transnacionalizmu i transnarodowości – nie wiadomo w jakiej są relacji, czy transnarodowość i transnacionalizm są tożsame (s.40 i rozdział 3) – a są to kluczowe pojęcia dla całej pracy. 2. Kolejnym prawie pominiętym tematem jest płęć. Zabrakło mi informacji o płci rozmówców, która jest istotna np. przy analizie związków mieszanych, języka domowego i wychowania dzieci czy tożsamości. Kobiety wspomniane są w roli liderki kilku organizacji polonijnych. Z wielu badań wynika kluczowa rola kobiet w przekazie języka i kultury kolejnemu pokoleniu. 3. W opisie metodologii pojawiła się wzmianka o wpływie familiarności na postawę badaczki, lecz wątek ten nie został później rozwinięty, np. czy skutkowało idealizowaniem badanej grupy, tłumaczeniem jej zachowań? 4. Pewne wątpliwości budzi też wybór rozmówców, głównie osób wykształconych, dobrze zintegrowanych, analiza sytuacji grupy bardziej zróżnicowanej pokazałaby przyczyny braku integracji lub inne przyczyny i sposoby zachowania tożsamości.

W pracy pojawiają się nieliczne błędy typu literówki (s. 109, analogicznym) i lapsusy językowe (s. 143, dziecka z alzheimerem, powinno być: dziadka z alzheimerem). Uderzyło mnie stwierdzenie o „typowym indywidualizmie Polaków” (s. 175), które być może jest parafrazą rozmowy, ale powinno zostać skomentowane, wątplię by odzwierciedlało tezę Autorki.

Mimo tych kilku niedociągnięć, jak wspomniałam wcześniej praca stanowi znaczący wkład w rozwój wiedzy o polskich migrantach w Berlinie, szczególnie ze względu na przyjęty zakres czasowy, bardzo bogaty materiał etnograficzny i pokazanie perspektywy samych migrantów, szczegółowo opisany i zanalizowany kontekst polityczny, prawny, ekonomiczny i społeczny. Ważna poznawczo jest analiza rozumienia tożsamości i polskości przekształcanych podczas migracji do i osiedlenia się w Niemczech. Praca może stanowić ważną inspirację i punkt odniesienia w kolejnych badaniach dotyczących migracji, zwłaszcza do Niemiec/Berlina oraz analiz migracji pod względem aspektów tożsamościowych.

2. Dorobek opublikowany po uzyskaniu stopnia doktora

Po uzyskaniu stopnia doktora dr Agnieszka Szczepaniak-Kroll opublikowała prawie 30 tekstów naukowych, w oparciu o badania prowadzone w wymienionych wcześniej projektach. Pierwsza

grupa tekstów (trzy artykuły) dotyczy niemieckich transmigrantów w Poznaniu – Autorka pokazała w nich proces adaptacji grupy składającej się z pracowników korporacji/biznesmenów, osób z środowiska akademickiego oraz artystów i „poszukujących korzeni”, transnarodowość niemieckich biznesmenów (migrantów wysoko wykwalifikowanych i uprzywilejowanych) wypracowujących strategie adaptacyjne i utrzymywania kontaktu z bliskimi, oraz ich postrzeganie różnic kulturowych. Ostatni artykuł z tej grupy dotyczył metodologii i trudności prowadzenia badań w środowisku biznesmenów.

Druga grupa tekstów (kilkanaście artykułów i rozdziałów) dotyczy polskich migrantów w Berlinie, zatem częściowo pokrywa się z tematyką monografii. Jednocześnie przypuszczam, że praca nad tymi publikacjami, ukazującymi się od 2012 r. umożliwiła Autorce stopniowe poszerzanie analizy oraz koncentrację na niektórych zjawiskach, które skromniej omówiła w monografii z 2020 r. Przykładem takiego tekstu jest artykuł pt. „Przeobrażenia stylów życia polskich migrantów mieszkających w Berlinie”, w którym dr Agnieszka Szczepaniak-Kroll pokazała z jednej strony globalizację stylu życia a z drugiej elementy zachowania tożsamości narodowej. W tekście pt. „Rola polskich liderek w tworzeniu i rozwijaniu stowarzyszeń migranckich w Berlinie” zanalizowała zaangażowanie polskich liderek w działalność społeczną, czyli temat dość skrótowo potraktowany w monografii. Pokazała, że w organizacjach migranckich to kobiety częściej pełnią zaangażowane role, celem tekstu było „ustalenie, w jaki sposób różne czynniki na poziomie indywidualnym wpłynęły na podjęcie przez nie [migrantki] tego rodzaju aktywności, jak obecnie ukierunkowane są ich działania, co cechuje przywództwo Polek, powodując, że staje się niezwykle efektywne.” Na przykładzie szczegółowo opisanej historii dwóch kobiet zanalizowała wzrastającą aktywność kobiet, posiadających zdolności przywódcze, charyzmę, plan działania oraz łączących kompetencje zawodowe i ze sfery domowej a wreszcie realizujących feministyczną świadomość. Kolejne publikacje dotyczyły różnych obliczy sukcesu migracyjnego i związane były z realizacją projektu „Polacy sukcesu” – w tych tekstach (współautorskich z Anną Szymoszyn) podjęła próbę zdefiniowania „sukcesu”, uwarunkowań sukcesu, łączenia sukcesu z subiektywnie odczuwanym dobrostanem.

Trzecia grupa tekstów związana jest z badaniami społeczności Bambrów, imigrantów przybyłych do Poznania w XVIII wieku. Dr Szczepaniak-Kroll jest specjalistką zajmującą się historią i dziedzictwem tej grupy od kilkunastu lat. W artykule pt. „Poznańscy Bambrzy czyli jak zachować tożsamość...” i rozdziale pt. „Bambrzy – mieszkańcy podpoznańskich wsi” zanalizowała procesy integracji, kształtowania i zachowania tożsamości etnicznej oraz odrodzenia pamięci o tej grupie w ostatnich dekadach. W pracy pt. „300 lat Bambrów w Poznaniu” znalazły się trzy rozdziały jej autorstwa oraz współautorstwa, dotyczące Bambrów oraz profesor Marii Paradowskiej. Te publikacje są wynikiem wieloletniego zaangażowania Habilitantki w rozwój badań i popularyzację dziedzictwa, który to wątek rozwinę kolelniej części.

3. Inne osiągnięcia: dydaktyczne, organizatorskie i popularyzujące naukę

Istotnym obszarem aktywności naukowej w nurcie antropologii zaangażowanej jest wspomniany wieloletni udział dr Agnieszki Szczepaniak-Kroll w badaniach dotyczących historii, dziedzictwa i pamięci Bambrów, społeczności imigranckiej w Poznaniu oraz współpraca z dwoma kluczowymi instytucjami: Towarzystwem Bambrów Poznańskich i Muzeum Bambrów Poznańskich. Zwieńczeniem tej działalności była inicjatywa i organizacja (we współpracy z prof. Anną W. Brzezińską i dr Anną Szymoszyn) konferencji pt. „300 lat Bambrów w Poznaniu” w 2019 r. W konferencji uczestniczyli znawcy tematyki regionalnej związanej z dziedzictwem niematerialnym z różnych placówek naukowych.

Z tym obszarem zainteresowań badawczych związana jest działalność popularyzująca naukę: liczne wystąpienia w mediach ogólnopolskich i poznańskich, rozwijanie współpracy z instytucjami w Polsce i Niemczech, udział w projektach studenckich, pisanie rekomendacji dla Muzeum Bambrów. Habilitantka miała znaczący wkład we wpisanie tradycji kulturowych Bambrów na „Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego”, co jest krokiem w kierunku wpisu na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Habilitantka wielokrotnie wygłaszała prelekcje, oprowadzała po wystawie i inspirowała projekty edukacyjne dotyczące tradycji bamberskich. Ponadto współpracuje z zagranicznymi instytucjami, zwłaszcza z Bambergiem w Niemczech.

Dr Agnieszka Szczepaniak-Kroll brała czynny udział w kilkudziesięciu konferencjach krajowych i zagranicznych, współorganizowała dwie konferencje (w Poznaniu i Będlewie). Recenzowała trzy książki i kilka artykułów naukowych.

Od 2008 r. do chwili obecnej, Habilitantka jest zatrudniona w Pracowni Etnologii Instytutu Archeologii i Etnologii PAN/Oddział w Poznaniu, od 2018 r. pełni funkcję kierowniczkę Pracowni Etnologii IAE PAN w Poznaniu. W latach 2010-2012 była jednocześnie zatrudniona w Katedrze Etnologii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie prowadziła zajęcia dydaktyczne. Od wielu lat Habilitantka jest zaangażowana w prace Centrum Badań Migracyjnych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu a od roku realizuje projekt stosowany dotyczący wsparcia integracji migrantów we współpracy z Migrant Info Point w Poznaniu.

Konkluzje

Stwierdzam, że kryteria stawiane przy staraniach o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, dyscyplinie etnologia i antropologia kulturowa zostały spełnione przez dr Agnieszkę Szczepaniak-Kroll. Przedstawiona do oceny monografia zatytułowana „Polacy w Berlinie (1980-2015). Między integracją a zachowaniem tożsamości” reprezentuje dojrzałą pracę naukową, jest nowatorska, oryginalna i wnosi istotny wkład w rozwój dyscypliny. Habilitantka zaprojektowała i zrealizowała kilkuletnie badania polskich migrantów

w Berlinie, koncentrując się na ich integracji i tożsamości. Pozostałe publikacje Habilitantki, o tematyce dotyczącej niemieckich transmigrantów w Poznaniu, polskich migrantów w Berlinie oraz dziejów, dziedzictwa i pamięci o Bambrach w Poznaniu stanowią również istotny wkład naukowy. Habilitantka realizowała badania w czterech grantach naukowych, jako ich kierowniczka bądź główna wykonawczyni. Z pełnym przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie dr Agnieszki Szczepaniak-Kroll do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego uznając jej wniosek za zasadny.